

Zinātne un latviešu valoda Latvijā.

Globalizācija, ko vīrusi nez vai apturēs, izpaužas dažādās dzīves jomās, bet katrā ziņā ļoti spēcīgi zinātnē, kas pēc būtības daudzās jomās (varbūt ne visās) ir universāla un internacionāla.

To redzam vēsturē - attiecīgās ēras dominējošā Eiropas (valdošās valsts) valoda ir vienmēr iespiedusies zinātnē. Tāda loma savulaik ir bijusi latīņu valodai, kas tradīciju saglabāja vēl ilgi pēc Romas bojāejas. Ir bijis franču valodas periods (kad vācu Frīdrihs Lielais rakstīja, ka vācu valoda ir zemnieku valoda, kurā smalkas lietas nav iespējams izteikt), vācu valodas dominācijas periods vismaz tehniskajā un medicīnas jomās 19. gs. otrajā pusē. Arī krievu valodas valdījums zinātnē PSRS. Dominējošo valodu nosaka ekonomiski un politiski iemesli, nevis kādas valodas īpatnības, struktūras, priekšrocības. Tiesa, kļūstot par plaši starptautiski lietotu, tajā pieaug vārdu un terminu apjoms, kas dot papildus vērtību tās tālakizmantošanai zinātnē. Pašlaik šajā lomā ir angļu valoda.

Šodienas stāvoklis būtībā nozīmē, ka mūsdienu zinātniekam un zināmā mērā pat studentam ir bezperspektīvi nezināt, nelietot angļu valodu un nav īpašu stimulu lietot latviešu valodu. Kas savukārt rada apdraudējumu latviešu valodai. Tieksmi pāriet uz angļu valodu stiprina arī starptautiskā sadarbība, akreditācijas, sertifikācijas u.c.

Nereti gadījies dzirdēt no visai izglītotiem cilvēkiem, ka "šīs lietas latviski nemaz nevar sakarīgi izteikt". Parasti gan tas attiecas uz eiropāzargona vai politikorektuma modesvārdiem, kuru vajadzība valodā ir visai apšaubāma. Gribētu atgādināt vairāk nekā 100 gadus vecu domu, kam var pilnībā piekrist arī šodien.

"Varbūt vēl pirms 30 gadiem varēja apgalvot, ka latviešu valoda nenoderīga sarežģītāku domu izteikšanai, bet tagad, kad latviešu valodā sacerēti raksti par visdažādākajām zinātnes nozarēm, kad latviešu valodā tulkoti lielo tautu klasiķi, izdota konversācijas vārdnīca – tagad iebildumi pret valodu ir pilnīgi nepamatoti un tikai liecina, ka iebildumu cēlāji paši neprot latviešu valodu" (M. Skujenieks 1913).

Būtu absurds ierobežot latviešu zinātniekam iespējas publicēties, apmainīties ar informāciju angļu valodā ar kolēģiem citās valstīs. Ja latviešu zinātnieks veic specifiskus pētījumus ļoti šaurā nozarē, kur citu latviešu kolēģu iespējams vispār nav, nez vai varam prasīt detalizētu pētījumu izklāstu latviski - kam? kur?. Arī nodarbināt šos pētniekus ar simtiem jaunu terminu darināšanu latviešu valodā, ko neviens nelietos, nez vai būtu prātīgi.

Zinātnes jomā vēlams redzēt atšķirību starp specifiskiem dziļiem pētījumiem un lietišķo zinātni, kas saistīta ar saziņu ar iedzīvotājiem – medicīnu, farmakoloģiju, medikamentu aprakstus, datoru, mobilo telefonu aplikāciju un IKT sektoru, kur latviešu valodas izspiešana nav pieļaujama.

Būtu vēlams valsts atbalsts zinātnes darbu publicēšanai latviešu valodā, jānodrošina latviski rakstītu zinātnisko darbu pienācīga vērtēšana gan projektu, gan amatu aprakstos. Pretējā gadījumā milzu monogrāfija latviski par valodu, literatūru, Latvijas arheoloģiju, pilīm, putniem u.c. ir mazvērtīgāka, kā desmit autoru uzrakstītas tēzes vienas lapas garumā datorzinātnē vai medicīnā, kas nopublicētas elektroniski kādā ārzemju datubāzē.

Ja pētījumi skar plašāku sabiedrību un tās intereses, varētu gaidīt arī vismaz populārzinātniskus pārskatus par darīto. Iespējams veicināt zinātnieka devumu latviešu valodā, dodot iespējas publicēt savu darbību arī latviski. Populārzinātniskie žurnāli, manuprāt, puslīdz spēj eksistēt. Dziļi zinātniski žurnāli latviešu valodā, izņemot humanitāro jomu, domājams, diemžēl nav perspektīvi.

Valstij ir jānodrošina izglītība latviešu valodā visos līmeņos, tai skaitā paralēlas latviešu valodas programmas, ja augstskola vēlas kādas programmas viesstudentu vajadzībām organizēt angļiski. Tas nodrošinās arī latviskās terminoloģijas attīstību vismaz vidējā līmenī. Sāpīgais jautājums par bakalaura, promocijas darbu rakstu valodu, ja tā nav latviešu, atrisināms, prasot izvērstu kopsavilkumu latviešu valodā. Šeit pamatjautājums tomēr ir, kam Latvijas izglītības sistēma gatavo jaunos speciālistus – darbam Latvijā, vai kādā ārzemju uzņēmumā, laboratorijā, slimnīcā. Manuprāt atbilde ir skaidra – Latvijai, kas nekādā ziņā neizslēdz iespēju kādam pārcelties arī citur.

Atsevišķs jautājums ir terminoloģijas attīstība. Skaidrs, ka nekad netiksim līdzī šai jomā dažām lielajām valodām, un droši vien būs pietiekami daudz jomu, kur detalizēta terminoloģija vispār nav/nebūs aktuāla, piemēram, koraļļu vai vēšu cīņu detaļās. Bet latviešu terminoloģijai būtu jāatbilst valodas lietotāju mainīgajām vajadzībām. Ar šo darbu var nodarboties plaši strukturēta un dārga organizācija vai neliela koordinējoša iestāde, kas apkopo decentralizēti topošos terminus.

Iespējams mākslīgas intelekts daļu no augšminētajiem jautājumiem noņems.

Visbeidzot būt vēlams izbeigt regulāro pastāvošās valodas likumvides apšaubīšanu, "liberalizēšanu", atsevišķu tās sastāvdaļu "nograušanu" zinātnes un izglītības vārdā. Latviešu valodas likumvide nekādā veidā nav traucējusi zinātnes attīstībai Latvijā. Tai traucē pavisam citas lietas.

Andrejs Veisbergs